

VỀ “CÁCH MẠNG HOA NHÀI” Ở BẮC PHI VÀ TRUNG ĐÔNG

BÙI QUẢNG BẠ^(*)

I. Từ đầu năm 2011 đến nay mới chỉ hơn 3 tháng, nhưng thế giới đã chứng kiến những sự kiện đột biến chưa từng thấy tại nhiều quốc gia ở Bắc Phi và Trung Đông. Các cuộc biểu tình tuần hành ở các đô thị lớn với tên gọi “*Cách mạng hoa nhài*” đã làm sụp đổ hoặc đe dọa ở những mức độ khác nhau đến chính quyền các quốc gia trong khu vực.

Những đột biến này gây bất ngờ cho các chính quyền sở tại. Chính quyền một số nước lúng túng, bị động trong đối phó và bị thất bại nhanh chóng. Có những biểu hiện cho thấy cả Mỹ và phương Tây cũng không chủ động được trước diễn biến đột ngột và nhanh chóng này. Các thế lực khác nhau cũng đang lợi dụng tình hình để kích động các hoạt động chống lại chính quyền ở một số quốc gia ngoài khu vực biến động, trong đó có Việt Nam.

Sự kiện này bắt đầu từ Tunisia, với việc ngày 17/12/2010, một thanh niên bán rau tự thiêu ngay trên đường phố vì bị cảnh sát xúc phạm. Hình ảnh này được ghi lại bằng điện thoại di động và tung lên mạng xã hội, lan truyền rất nhanh và rất rộng rãi đã làm dấy lên làn sóng biểu tình phản kháng chính

quyền, từ việc đòi dân sinh đơn thuần đến chống tham nhũng, rồi cuối cùng là đòi Tổng thống Zine al-Abidine Ben Ali, người đã lãnh đạo đất nước hơn 20 năm qua, phải ra đi.

Chính quyền Tunisia đã đàn áp quyết liệt làn sóng biểu tình và phong tỏa hệ thống truyền thông, báo chí, Internet, nhưng đều không hiệu quả. Từ chỗ nhượng bộ, ngày 14/1/2011 Tổng thống Zine al-Abidine Ben Ali phải chấp nhận từ chức, lánh nạn sang Arab Saudi, trao quyền lại cho Thủ tướng Mohammed al-Galoushi.

“*Cách mạng hoa nhài*” đã lan nhanh sang quốc gia láng giềng là Ai Cập, mở đầu bằng sự kiện “Ngày nổi giận” - 25/1/2011, với cuộc biểu tình của hàng chục ngàn thanh niên; đưa ra các đòi hỏi từ cải thiện dân sinh, chống thất nghiệp, đến chống tham nhũng, đòi tự do dân chủ và cuối cùng là đòi sửa đổi Hiến pháp, giải tán Quốc hội và đòi Tổng thống Hosni Sayed Mubarak từ chức.

Chính quyền *Mubarak* cũng dùng đủ mọi biện pháp, từ đàn áp, phong tỏa truyền thông, tổ chức phản biểu tình

(*) Thiếu tướng, GS. TS., Phó Tổng cục trưởng – Viện trưởng Viện Chiến lược và Khoa học Công an.

đến nhượng bộ nhưng không hiệu quả. Cùng với sức ép của Mỹ và phương Tây, Tổng thống Mubarak buộc phải chấp nhận ra đi vào ngày 11/2, trao lại quyền điều hành đất nước cho quân đội. Sau đó, dưới sức ép của biểu tình, Thủ tướng Ahmed Mohamed Shafik người trung thành với ông Mubarak cũng phải từ chức.

Sự kiện tại Libya được gọi là “Cách mạng 17/2”, bắt đầu bằng cuộc biểu tình của hàng ngàn người được tập hợp thông qua mạng xã hội và điện thoại di động. Việc chính quyền đàn áp dẫn đến nhiều thương vong đã gây bất bình ngay trong nội bộ chính quyền và quân đội. Đến nay, lực lượng đối lập đã làm chủ Benghazi và phần lớn miền Đông. Chiến sự đã diễn ra giữa quân đội trung thành với Tổng thống Muammar al-Gaddafi() và lực lượng phản kháng, tạo ra một hình thái gần như nội chiến.*

Liên Hợp Quốc và phương Tây đã dựa vào tính chất bạo lực quá đáng và thương vong cao trong dân thường để ra Nghị quyết 1973 trừng phạt nặng nề chính quyền Gaddafi (người đã đứng đầu chính quyền 42 năm). Mỹ và các đồng minh đã sử dụng các biện pháp can thiệp quân sự với danh nghĩa thực thi nghị quyết của Liên Hợp Quốc nhằm vào chính quyền Gaddafi.

Các phong trào phản kháng tại nhiều quốc gia khác cũng bùng lên mạnh mẽ tại Yemen và mức độ nhẹ hơn tại Algeria, Jordani; rồi lan tới Bahrain, Iran, Iraq, Sudan, Mauritania, Oman... Tại Iran, mặc dù lực lượng đối lập rất có tổ chức và có ý thức lợi dụng các sự kiện

ở thế giới Arab để tái phát động đấu tranh nhắm vào Chính quyền của Tổng thống Mahmoud Ahmadinejad, nhưng Chính quyền Iran vẫn chủ động kiểm soát được tình hình, khiến khó có thể xảy ra biến động nghiêm trọng trong tương lai gần. Làn sóng phản kháng đã diễn ra ở 16/24 nước. Quốc gia Arab còn yên ổn nhất cho đến nay là Saudi Arabia và Syria.

II. Qua tình hình trên, chúng tôi xin đưa ra một số nhận xét ban đầu như sau:

1. *Có những nét mới về mục tiêu, nhân tố lãnh đạo và về phương tiện hỗ trợ phong trào phản kháng*

Đã có sự thay đổi về mục tiêu của phong trào phản kháng: Mục tiêu của phong trào ở Tunisia, Ai Cập ban đầu chỉ là chống giá cả leo thang, đòi việc làm, cải thiện dân sinh, nhưng các sự kiện sau này đã mang màu sắc chính trị rõ ràng, mục tiêu là nhằm vào giới cầm quyền.

Dường như không có lực lượng chính trị nào đứng ra tổ chức, lãnh đạo phong trào ngay từ đầu: Ngay tại 3 quốc gia đã và đang xảy ra phản kháng nghiêm trọng nhất là Tunisia, Ai Cập và Libya cũng không thấy rõ vai trò của lực lượng chính trị đối lập có tổ chức từ trước. Diễn biến ở Ai Cập cho thấy lực lượng Anh Em Hồi giáo và các đảng đối lập khác cũng bị động và chậm chân. Lực lượng phản kháng chủ yếu là tầng lớp thanh niên tự do, không thuộc một tổ chức chính trị đối lập nào trước đó. Tại Tunisia, phong trào Hồi giáo “Nahda” đối lập đã lưu vong từ lâu và chỉ trở về tham gia chính phủ chuyển tiếp sau khi ông Ben Ali ra đi. Tại Libya, hầu như không có lực lượng đối lập có tổ chức nào có thể tồn tại được dưới chính quyền ông Gaddafi.

(*) Trên thế giới tên Tổng thống Libya có nhiều cách đọc khác nhau. Trong bài viết này, tác giả sử dụng cách đọc là Muammar al-Gaddafi.

Phương tiện truyền thông đại chúng có vai trò quan trọng trong tập hợp lực lượng phản kháng: Các mạng xã hội trên Internet, điện thoại di động, báo chí là yếu tố kỹ thuật có vai trò quyết định đến việc hình thành và lan rộng phong trào phản kháng, làm cho chính quyền bị bất ngờ khi phong trào bùng phát. Các phương tiện này đã đem lại kết quả là lực lượng tham gia phong trào phản kháng khá đông đảo và chủ yếu là thanh niên; bởi họ là lớp người tiếp cận thường xuyên, liên tục nhất với Internet và các mạng xã hội.

2. Về nguyên nhân dẫn đến các sự kiện

Theo chúng tôi, *nguyên nhân chủ quan, nội tại là chủ yếu:* Qua theo dõi các phân tích đa chiều, có thể thấy nổi rõ những nguyên nhân chủ quan, nội tại của các quốc gia chịu biến động nghiêm trọng dẫn tới sự ra đi của những người cầm quyền tưởng như vững chãi qua mấy chục năm trời.

Cả Tunisia, Ai Cập và Libya đều không phải là các quốc gia nghèo trên thế giới. Theo báo cáo của Hội đồng Thống nhất kinh tế Arab, đăng trên báo *Al Sharq* của Qatar ngày 08/12/2008: thu nhập bình quân đầu người của Libya là 8.903 USD, Tunisia: 3.423 USD và Ai Cập: 1.759 USD. Nhưng phân phối nguồn lợi quốc gia tại Ai Cập và Tunisia rất bất bình đẳng. Có tới 40% dân số Ai Cập sống với mức thu nhập dưới 2 USD/ 1 ngày. *Tỷ lệ thất nghiệp tại cả 3 nước này đều rất cao, trên dưới 30%.* Một đặc điểm nữa của 3 quốc gia này là đại bộ phận dân số sống tại các đô thị lớn. Các đô thị lớn là nơi có trình độ dân trí cao, tiếp cận nhiều với Internet và truyền thông quốc tế trong thời đại cách mạng thông tin, dễ chịu

ảnh hưởng của những biến động về giá cả thị trường và có môi trường để phát sinh phản ứng theo kiểu “*hội chứng đám đông*”.

Có lẽ chính những tác động nêu trên là nguyên nhân trực tiếp nhất khiến bùng phát phản kháng trong thời gian vừa qua tại Tunisia và Ai Cập.

Còn tại Libya thì có lẽ tác động trực tiếp chính là sự lan tỏa của những sự kiện từ Ai Cập và Tunisia, bởi Libya nằm kẹp giữa Ai Cập và Tunisia, lại có rất nhiều người của 2 quốc gia này làm ăn sinh sống tại Libya (riêng Ai Cập có tới 1,5 triệu người).

Những nguyên nhân nội tại khác khiến phong trào phản kháng sau khi bùng phát thì ngày càng dâng cao, lan rộng đến mức không kiểm soát được, mà theo chúng tôi là:

Bất bình vì tình trạng tham nhũng lan tràn và sự tham quyền cố vị của những người đứng đầu đất nước. Ông Hosni Sayed Mubarak làm Tổng thống Ai Cập từ năm 1981 và còn đang sắp xếp để con trai mình là Gamal Mubarak lên nắm quyền. Ông Zine al-Abidine Ben Ali cầm quyền ở Tunisia từ năm 1987 và được cho là sẽ làm Tổng thống suốt đời. Ông Muammar al-Gaddafi đứng đầu đất nước Libya từ năm 1969 và đến bây giờ vẫn kiên quyết không từ chức.

Những người này trong quá trình cầm quyền đã có nhiều quyết sách loại bỏ phe đối lập, gây bức xúc trong một bộ phận tinh hoa của đất nước.

Tại Libya còn là hiện tượng Gaddafi phân biệt đối xử với các bộ tộc khác trong một xã hội mà đến nay cấu trúc bộ tộc vẫn có ảnh hưởng rất mạnh mẽ ở từng địa phương. Bộ tộc ở miền Đông

luôn bất bình với sự phân biệt đối xử này, trong khi người của *bộ tộc Qazazifa ở Sirt* (quê hương của ông Gaddafi) *luôn được ưu ái*. Bởi thế, phản kháng bùng lên mạnh mẽ khởi đầu từ Benghazi - thủ phủ miền Đông.

Các ông này cũng bị dư luận tố cáo là *rất giàu có một cách không chính đáng*.

Bất bình với những người đứng đầu đất nước đến mức “không thể chịu nổi” được thể hiện rất rõ ở *đòi hỏi cao nhất* của các cuộc phản kháng là *đòi những người này phải từ chức*. Rõ nhất là tại Ai Cập. Lực lượng phản kháng không thể thống nhất được với nhau trong nhiều vấn đề, nhưng họ nhất trí ở một điểm duy nhất là Tổng thống Mubarak phải ra đi. Khi Tổng thống Mubarak chấp nhận từ chức vào đêm 11/2/2011 thì đại đa số người tham gia phản kháng thỏa mãn, coi là “cách mạng đã thành công”!

Đây là hệ quả tự nhiên từ chiến lược của Mỹ trong khu vực: Có thể nói chiến lược của Mỹ đối với khu vực này đã tạo nên môi trường chính trị - xã hội cho những phong trào phản kháng đột biến vừa qua bùng phát. Chiến lược “*Đại Trung Đông*” với nội dung dân chủ hóa các xã hội Arab - Hồi giáo hướng tới một “*xã hội dân sự*”, tiếp cận khoa học kỹ thuật, nhất là công nghệ thông tin, hòa nhập vào dòng chảy toàn cầu hóa, đã tác động âm thầm, lặng lẽ nhưng có sức lan toả sâu rộng. Chính những tác động này đã tạo nên một cục diện đối nghịch: trong khi các chính quyền do những nhân vật tham quyền cố vị đứng đầu vẫn được Mỹ và phương Tây chấp nhận và coi là đồng minh quan trọng, thì các tác động của Mỹ và phương Tây đối với hạ tầng xã hội, tư tưởng, tâm lý của giới trẻ,

trí thức lại tạo ra những mầm mống bất bình âm ỉ ngày càng lớn lên, trở thành mối đe dọa lật đổ người cầm quyền.

Mỹ và phương Tây không chủ động trong các sự kiện này: Sự kiện xảy ra ở Bắc Phi và Trung Đông vừa qua kết quả có phần từ chiến lược “*Đại Trung Đông*” của Mỹ, phương Tây. Tuy chủ động về mặt chiến lược nhưng nó cũng gây bất ngờ về thời điểm và phương thức diễn biến đối với phương Tây.

Hiện nay, Mỹ chưa ra khỏi suy thoái kinh tế, EU đang chống đỡ với khủng hoảng nợ công và sự suy giảm vai trò của đồng Euro; giá dầu thế giới đang ở mức cao; tiến trình hoà bình Trung Đông đang bế tắc; có biểu hiện gia tăng thế lực thân Iran trong khu vực... Điều đó cho thấy có thể *Mỹ và phương Tây muốn có thay đổi nhưng không phải trong lúc này*.

3. Về bản chất của những biến động ở Bắc Phi và Trung Đông

Sự kiện tại Ai Cập và Tunisia *không mang tính chất “lật đổ chế độ”, mà chỉ lật đổ tổng thống và đảng cầm quyền*. Sau khi tổng thống và những người thân cận ra đi, thì phong trào phản kháng căn bản thỏa mãn. Chế độ kiểu Jamaheriyah (nhà nước đại chúng) tại Libya là sản phẩm của cá nhân ông Gaddafi, chứ không phải là chế độ XHCN. Nên đây cũng không phải là kiểu lật đổ chế độ như ở Liên Xô cũ và Đông Âu trước đây.

“Phong trào phản kháng đường phố” tại Bắc Phi và Trung Đông có *bản chất là phong trào của đông đảo thanh niên tự phát tại các đô thị lớn*, với sự trợ giúp đắc lực của điện thoại di động và các mạng xã hội. Họ dùng áp lực số đông, lấy đường phố để đối kháng với chính quyền,

với khẩu hiệu đòi chấm dứt cai trị độc tài, đòi dân sinh, dân chủ...

4. Dự báo tình hình trước mắt

a. Với các quốc gia trong khu vực biến động

Mỹ và đồng minh đã can thiệp quân sự có mức độ vào Libya. Ở Ai Cập, phe đối lập và quân chúng sẽ tiếp tục gây áp lực đòi đoạn tuyệt với những người thân cận còn lại của ông Mubarak. Tổ chức *Anh em Hồi giáo* sẽ có vị thế mới do có số lượng quân chúng đông đảo. Tại Yemen các thế lực muốn lật đổ Tổng thống Ali Abdullah Saleh rất khác nhau về khuynh hướng nên nếu Tổng thống Saleh bị lật đổ thì đất nước dễ bị rơi vào tình trạng hỗn loạn. Với các quốc gia Arab khác, những biến động chỉ đem lại những cải cách chính trị, xã hội ở mức khác nhau, theo hướng mở rộng dân chủ hơn, cải thiện dân sinh hơn.

Các quốc gia trong khu vực này chưa thể thực hiện khuôn mẫu dân chủ, nhân quyền kiểu phương Tây. Nếu không có một chính quyền đủ mạnh, kết hợp giữa kỷ cương và dân chủ, thì các quốc gia này dễ rơi vào hỗn loạn, vô chính phủ hơn là ổn định và phát triển.

Các chính quyền chuyển tiếp hiện nay tại Tunisia, Ai Cập có lẽ cũng không đảo chiều trong quan hệ với Mỹ và phương Tây. Chính quyền mới nếu có tại Libya vẫn duy trì các quan hệ mà ông Gaddafi đã chủ động cải thiện với Mỹ và phương Tây từ năm 2003 đến nay. Kế hoạch hoà giải nội bộ Palestine và tiến trình hoà bình Trung Đông có thể sẽ bị trì hoãn cho dù hiệp định hoà bình giữa Israel với Ai Cập và Jordani không bị huỷ bỏ. Vai trò của Liên đoàn

Arab vốn đã lỏng lẻo và kém hiệu lực thì nay tồn tại chỉ mang tính hình thức.

b. Với các nước lớn

Do bị động trước những sự kiện xảy ra, Mỹ và Tây Âu phải gấp rút đối phó để hạn chế ảnh hưởng tiêu cực của các sự kiện này đối với lợi ích chiến lược tại khu vực. Trước mắt, họ phải tập trung ứng xử với mọi khả năng có thể diễn ra tại Libya. Can dự khôn khéo để Ai Cập sớm ổn định theo hướng hạn chế lực lượng Hồi giáo cực đoan nhằm không gây ảnh hưởng tiêu cực đến Hiệp định hoà bình Ai Cập - Israel.

Mỹ phải tác động để giúp các chế độ chưa bị lật đổ có thể tồn tại với điều kiện phải chấp nhận cải cách chính trị và chống tham nhũng, chấm dứt tham quyền cố vị trong các nền cộng hoà và mở rộng chính quyền tại các nền quân chủ. Làm được việc này, Mỹ "*lợi đôi đường*": vừa không bị xáo trộn bất lợi, vừa thúc đẩy dân chủ theo hướng Mỹ mong đợi.

Tuy nhiên, do Mỹ bị cuốn hút ngoài ý muốn vào các quốc gia đang biến động nên việc chuyển dịch chiến lược sang châu Á - Thái Bình Dương sẽ bị ảnh hưởng; sẽ giảm sút khả năng gây áp lực với Iran cũng như không thể chú tâm can dự vào những vấn đề nan giải khác trên thế giới.

Trung Quốc, Nga sẽ tận dụng cơ hội để phát triển khả năng cạnh tranh chiến lược với Mỹ trên thế giới, cũng như lấy lại ảnh hưởng về quan hệ kinh tế, quốc phòng với chính quyền mới ở các quốc gia Bắc Phi, Trung Đông.

c. Những tác động của tình hình Bắc Phi, Trung Đông đến Việt Nam

Tình hình ở Bắc Phi và Trung Đông có ảnh hưởng nhất định đến quan hệ của Việt Nam với các nước trong khu vực, nhất là các hiệp định về kinh tế, thương mại, lao động đã ký kết với chính quyền cũ. Một số thế lực và cá nhân trong và ngoài nước đã và sẽ triệt để khai thác tình hình ở Trung Đông, Bắc Phi để kích động, biểu tình, bạo loạn chống phá, nhưng rõ ràng khó có khả năng gây ra được sự hưởng ứng đáng kể nào.

Việc điều chỉnh chính sách chiến lược của các nước lớn sau sự kiện Bắc Phi, Trung Đông có thể ảnh hưởng nhất định đến khu vực Đông Nam Á và Việt Nam, nhất là đến vấn đề tranh chấp chủ quyền ở Biển Đông.

Trước tình hình trên chúng ta cần chú trọng quán triệt phương châm “chủ động phòng ngừa, ngăn chặn”, thực hiện tốt đường lối, chính sách của Đảng và Nhà nước về phát triển kinh tế - xã hội, cải thiện dân sinh, dân chủ, giải quyết việc làm. Nếu làm được như vậy thì không có môi trường cho những biến động bất thường xảy ra, dù không thiếu những hoạt động kích động.

Trước mắt cần giải quyết các bức xúc đang tồn tại trong xã hội, không để

những bức xúc xã hội phát triển trên diện rộng; không để xảy ra những bức xúc đột biến, nhất là tại các thành phố lớn, các vùng chiến lược.

Các cơ quan chức năng cần tăng cường nắm tình hình, tham mưu cho Đảng, Nhà nước đề ra chủ trương quyết sách đối nội, đối ngoại phù hợp chủ động phòng ngừa, ngăn chặn những nguy cơ, không để xảy ra đột biến tương tự tại Việt Nam. Tăng cường phát hiện, đấu tranh, ngăn chặn và xử lý mọi hành vi lợi dụng sự kiện Bắc Phi, Trung Đông để kích động chống phá.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. If Brotherhood takes over, IDF will face formidable enemy. <http://www.jpost.com/Defense/Article.aspx?id=205797>
2. Egypt's opposition pushes demands as protests continue. http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-122901670/muslim-brotherhood-egypt-_n_816055.html
3. Mỹ Tâm. Ai đứng đằng sau các cuộc bạo động chính trị ở Ai Cập. *Tạp chí Cộng sản*, số 3 (219), 2011.